Charles Diehl

Teodora
împărăteasa Bizanțului

Cuprins

Introducere 7

PARTEA ÎNTÂI

Teodora dansatoarea 13

I Afirmarea Teodorei 13

II Jocurile şi Hipodromul în Bizanţ..... 20

III Aventurile Teodorei 27

IV Teodora şi Iustinian 35

V Legenda Teodorei..... 43

PARTEA A DOUA

Împărăteasa Teodora.....51

I Palatul Sacru din Bizanţ..... 51

II Viaţa imperială a Teodorei..... 61

III Bârfelile capitalei..... 69

IV Virtutea Teodorei 80

V Verzii şi Albaştrii. Răscoala Nika..... 87

VI Cârmuirea Teodorei 101

VII Duşmăniile Teodorei..... 112

VIII Teodora şi Ioan de Capadocia..... 121

IX Teodora şi Belizarie..... 135

X Feminismul Teodorei..... 154

PARTEA A TREIA

Preacucernica Teodora 165

I Pietatea Teodorei 165

II Politică şi teologie 175

III Chipuri de călugări şi apostoli 189

IV Papa şi împărăteasa 202

V Moartea Teodorei..... 213

Împăratul Iustinian 219

I..... 221

II 224

III.....230

IV 239

V..... 247

Introducere

Aventura Teodorei, împărăteasa Bizanţului, care din culisele Hipodromului a ajuns pe tronul Cezarilor, a avut privilegiul, în toate timpurile, să aţâţe curiozitatea şi să dea aripi imaginaţiei.

Încă din viaţă, minunata sa soartă i-a uimit atât de tare pe contemporani, încât haimanalele din Constantinopol au născocit, pentru a o explica, poveştile cele mai incredibile – toate acele numeroase bârfeli pe care Procopiu le-a consemnat cu grijă, pentru posteritate, în *Istoria secretă*. După moartea Teodorei, legenda a pus stăpânire pe ea şi mai mult: orientali şi occidentali, sirieni, bizantini şi slavi au înfrumuseţat cu amănunte romantice soarta ei. Graţie acestui renume zgomotos, dintre atâtea prinţese câte s-au perindat pe tronul Bizanţului, Teodora rămâne, chiar şi în zilele noastre, cunoscută şi populară.

La San-Vitale din Ravenna, în absida solitară unde scânteiază mozaicurile de aur, vizitatorii încearcă să dezlege enigma palidului şi nemişcatului ei chip. La Paris, unde a apărut, acum douăzeci de ani, pe scena teatrului Porte Saint-Martin, unde, ieri încă, reapărea ca într-o

apoteoză, ea stârneşte în egală măsură curiozitatea artiştilor şi a autorilor dramatici, a istoricilor, ba chiar şi a celor indiferenţi. Odinioară – povesteşte Procopiu cu destulă mărginire –, oamenii cinstiţi din Constantinopol se îndepărtau de ea când o întâlneau pe drum, de teamă să nu se murdărească prin această atingere impură. Noi nu mai avem, în secolul nostru, astfel de temeri şi de prejudecăţi; uşoara undă de scandal care pluteşte în jurul Teodorei mai curând ne atrage spre ea. Persoana ei a ispitit rând pe rând pensula lui Benjamin Constant şi a lui Clairin, a obsedat imaginaţia creatoare a lui Sardou şi a sedus fantezia genială a actriţei Sarah Bernhardt. Nu e mult de când, pentru a o face să retrăiască sub ochii noştri într-un cadru demn de ea, s-a cheltuit o sumă fantastică pentru o atentă şi somptuoasă punere în scenă şi, timp de opt zile, discuţia despre virtutea Teodorei a constituit un subiect de conversaţie „foarte parizian".

Totuşi, se poate spune că o cunoaştem foarte bine pe această faimoasă împărătească în care atâţia oameni n-au văzut decât o ilustră amatoare de aventuri? Să credem că ar fi, dacă ar putea vorbi, pe deplin satisfăcută de anumite trăsături romantice cu care, odinioară ca şi azi, i s-a împodobit prea adesea portretul? Nu sunt pe deplin sigur de asta. Există două Teodore, cea din *Istoria secretă* şi cea din istorie, fără niciun alt epitet. Prima este cea mai cunoscută, şi aventura sa, dacă judecăm drept, devine banală de îndată ce nu-i mai acordăm acea grandoare a luxului, aproape epică, cu care a înconjurat-o Procopiu: povestea dansatoarei care, trăind intens, a căutat o

statornicie oarecare şi care, găsind un om serios, s-a rostuit în măritiş şi-n cuminţenie. Această Teodora se numeşte, la Ludovic Halévy, Virginia Cardinal. Mai există şi o alta care e mai puţin cunoscută şi care este în cu totul alt mod interesantă şi curioasă: o mare împărătească care a ocupat alături de Iustinian un loc considerabil şi care a jucat adesea un rol decisiv în conducerea ţării, o femeie cu un spirit superior, o inteligenţă rară, o voinţă energică, o fiinţă despotică şi rece, violentă şi pătimaşă, complicată şi adesea deconcertantă, dar întotdeauna nespus de seducătoare.

Această subliniere odată făcută, mă grăbesc să adaug că nu încerc, cum s-ar crede, nicio dorinţă, vecină cu paradoxul, de a zugrăvi aici o Teodora foarte cinstită şi foarte virtuoasă. Am acordat, se va vedea, însoţindu-le de rezervele necesare, un loc larg în această carte povestirilor pitoreşti din *Istoria secretă*, şi nu numai că sunt departe de a le da crezare, ci, dimpotrivă, mi se pare că din studierea lor se pot desprinde, mult mai complet decât s-a făcut până acum, elemente legate de psihicul Teodorei din vremea tinereţii sale furtunoase. Dar trebuie să ţinem seama că nu există numai *Istoria secretă*. În ultimii ani s-au mai găsit şi alte documente, destul de noi, care ne îngăduie să zugrăvim aproape complet chipul celebrei suverane. În afară de biografia ei, recent descoperită, pe care un pios călugăr a scris-o în secolul al VI-lea – este vorba despre abatele de Chora, propriul ei unchi –, de *Vieţile preafericiţilor orientali* istorisite spre mijlocul secolului al VI-lea de unul dintre apropiaţii

împărătesei, episcopul Ioan din Efes, de fragmentele inedite din marea *Istorie ecleziastică* scrisă de acelaşi autor, de cronica anonimă atribuită lui Zaharia din Mytilene, alte lucrări, mai cu seamă contemporane, ca, de pildă, biografiile patriarhului Sever şi Iacob Baradeu, apostolul monofiziţilor, au fost publicate sau traduse după nişte manuscrise siriene, lămurind într-un fel destul de curios rolul pe care Teodora l-a jucat în treburile politice şi religioase. Acestora li se pot alătura şi alţi scriitori, mult mai vechi, dar destul de rar consultaţi, ca, de pildă, Ioan Lydus, sau fragmentele noi ale lui Malalas, fără a mai vorbi de *Novelele* imperiale, a căror obositoare vorbărie, atât de plină de învăţăminte totuşi, i-a descurajat şi pe cei mai răbdători; trebuie să-l pomenim şi pe Procopiu, care a lăsat, din fericire pentru noi, şi alte lucrări în afară de *Istoria secretă*. Din toate acestea, dacă vrem să ne asumăm sarcina de a le citi cu atenţie, se desprind anumite fapte care arată personajele secolului lui Iustinian într-o lumină puţin diferită poate de cea în care sunt înfăţişate de obicei.

Dacă insist asupra acestor lucruri, n-o fac, desigur, pentru plăcerea de a da dovadă de o inutilă paradă de erudiţie. Nu veţi găsi în josul paginilor acestei cărţi nici note, nici citate; aceasta este istoria pitorească, anecdotică, a Teodorei, pe care mi-am propus s-o scriu în primul rând. Dar această istorie, pe care m-am străduit s-o fac cât mai vie şi, dacă se poate, amuzantă, nu este mai puţin o poveste adevărată. Îl rog pe cititor să-mi facă favoarea de a crede că fiecare fapt amintit se sprijină pe mărturii

precise, că până şi ipotezele pe care mi-am îngăduit să le fac se pot demonstra, dacă e nevoie, în mod ştiinţific.[1]

Nu romanul Teodorei am vrut să-l povestesc; asta au făcut-o alţii, şi încă într-un mod strălucit. Dar, încercând să reconstitui mediile succesive în care a trăit – Hipodromul turbulent unde şi-a petrecut furtunoasa tinereţe, palatul ceremonios şi măreţ unde a stăpânit ambiţioasa sa maturitate, Biserica pitorească şi frământată a cărei grijă a preocupat-o până la moarte –, schiţând figurile personajelor principale care au trăit în jurul ei – a soţului ei, Iustinian, ale favoriţilor ei Petru Barsymes sau Narses, a confidentei sale Antonina, ale adversarilor săi Ioan de Capadocia sau Belizarie, ale protejaţilor săi Antim sau Sever, a lui Ioan Egipteanul sau Iacob Baradeu –, mi s-a părut că s-ar putea face să retrăiască, într-un cadru adevărat şi în realitatea sa istorică, enigmatica şi complexa fiinţă care a fost Teodora.

Fără îndoială, în această stranie existenţă de dansatoare ajunsă împărătească, în acest caracter schimbător şi multiform de curtezană devenită, prin inteligenţa şi prin ambiţia sa, un eminent om de stat, va exista întotdeauna o fărâmă de necunoscut şi de mister şi nu mă laud că am rezolvat toate incertitudinile şi că am risipit toate obscurităţile. Dar, orice ar fi, femeia într-adevăr superioară care, după ce a ştiut să-şi încânte

---

1 Îmi voi permite, pentru detaliul lucrurilor şi studiul complet al epocii, să-l trimit pe cititor la marea lucrare pe care am publicat-o sub titlul *Iustinian şi civilizaţia bizantină în secolul al VI-lea* (Paris, Lerdux, 1902). (n.a.)

poporul şi să-l cucerească pe Iustinian, a domnit timp de douăzeci şi unu de ani ca stăpână peste Bizanţ merită să fie cunoscută mai bine decât din bârfelile pamfletarilor sau din legendele contestabile, apărute dintr-o prea zgomotoasă celebritate. N-aş vrea, o spun încă o dată, să încerc o reabilitare a Teodorei; acest lucru, în istorie, este o treabă în care intră întotdeauna o oarecare parte de eroare şi de ridicol; aşa că, oricine ar fi fost ea – actriţă aplaudată, curtezană faimoasă – înainte de a deveni suverană absolută a celui mai mare imperiu din vremea sa, Teodora a făcut să se simtă mai puternic toată atracţia pitorească a acelei lumi atât de curioase în care a trăit, tot interesul pe care-l putea oferi pentru studiul acestei societăţi dispărute. Acest lucru m-a ispitit să şi dau un exemplu: o serie de portrete ale împărăteselor bizantine.

Charles Diehl

PARTEA ÎNTÂI
Teodora dansatoarea

I
Afirmarea Teodorei

În primii ani ai secolului al VI-lea, Constantinopolul vuia de celebritatea scandaloasă a Teodorei, mimă şi dansatoare.

De unde apăruse nu se prea ştie. Unii cronicari susţin că se născuse în Cipru, ţara pătimaşă şi arzătoare a Afroditei; alţii, mai aproape de adevăr, spun că patria ei era Siria. Oricum ar fi, ea venise de copilă în Bizanţ împreună cu ai săi, şi în această capitală tumultuoasă şi coruptă a crescut. Dar, printr-un fenomen de atavism demn de remarcat, toată viaţa ea a păstrat culoarea ţării sale de origine şi dragostea pentru aceasta; în vreme ce Iustinian, născut în munţii aspri ai Macedoniei de Sus, era profund pătruns de spiritul roman, Teodora a rămas întotdeauna o orientală, îndoctrinată cu toate ideile, credinţele şi prejudecăţile rasei sale.

Din ce familie provenea nu se ştie câtuşi de puţin. Legenda, dintr-un fel de respect faţă de rangul imperial la care Teodora s-a ridicat, i-a fabricat mai târziu o familie ilustră, sau cel puţin acceptabilă, atribuindu-i ca tată

pe un senator cu poziţie şi greutate. În realitate, naşterea ei pare să fi fost mult mai umilă. Tatăl ei, dacă e să dăm crezare *Istoriei secrete*, era un biet om pe nume Acacios, care păzea urşii în amfiteatru; mama ei era o femeie nu foarte severă, cum erau multe în acea lume destul de amestecată a culiselor şi a circului. Din această căsătorie de artişti s-au născut trei fete: Comito, Teodora şi Anastasia; a doua, viitoare împărătească, a venit probabil pe lume în jurul anului 500.

Vechii obişnuiţi ai Hipodromului îşi mai aminteau încă de împrejurările în care a apărut pentru prima oară în public Teodora. Acacios murise, lăsându-şi în mare tristeţe văduva şi cele trei fete, dintre care cea mai mare n-avea încă şapte ani. Ca să păstreze slujba fostului soţ, singurul susţinător al familiei, mama nu întrevăzuse niciun alt mijloc decât să se mărite cu un alt bărbat, care, căpătând slujba de paznic al urşilor, să-şi asume în acelaşi timp şi grija casei şi a animalelor. Dar pentru ca această combinaţie să reuşească, era necesară încuviinţarea lui Asterios, şeful facţiunii Verzilor[2], iar Asterios primise bani ca să favorizeze un alt candidat pentru slujba de paznic. Ca să înfrângă această rea-voinţă evidentă,

---

2 Partidele sau facţiunile Verzilor (*Prasinoi*) şi Albaştrilor (*Venetoi*), numite astfel după culoarea carelor de alergare din circ, au dominat viaţa sportivă a Bizanţului din secolul al VI-lea. Deşi puţini la număr în raport cu restul populaţiei, ei au avut totuşi o puternică influenţă şi în viaţa politică, dovadă fiind faimoasa răscoală Nika (532 d.H.), care a pus în primejdie chiar tronul lui Iustinian.

mama Teodorei s-a gândit să atragă poporul spre cauza ei și, într-o zi, când mulțimea era adunată în circ, ea a apărut în arenă împingându-le înainte pe cele trei fetițe, încununate cu flori, care întindeau mânuțele lor rugătoare către mulțime. Verzii nu făcuseră decât să râdă de această rugăminte mișcătoare; din fericire, Albaștrii, cealaltă facțiune a circului, înclinați să le joace mereu feste adversarilor lor, se grăbiră să primească jalba pe care o respingeau Verzii și să-i acorde familiei lui Acacios o slujbă aidoma cu cea pe care o pierduse tatăl. Acesta a fost primul contact al Teodorei cu acel popor pe care mai târziu avea să-l farmece, apoi să-l conducă; n-a uitat însă niciodată cele petrecute, și împărăteasa i-a făcut pe Verzi să ispășească amarnic ocara indiferenței cu care respinseseră rugămințile ei de copil.

Teodora a crescut deci, împreună cu surorile sale, sub supravegherea unei mame destul de lipsite de scrupule, în lumea îndeajuns de pestriță care frecventa culisele Hipodromului, așa că a fost în mod firesc pregătită pentru viitorul ei destin. Văduva lui Acacios, femeie practică, văzându-și fiicele frumoase, le împinse rând pe rând în teatru. Comito dădu prima exemplu, reușind în chip strălucit. Urmă Teodora, care în curând o însoți pe sora mai mare pe scenă, jucând alături de ea roluri de cameristă; o însoți apoi la reuniunile mondene, unde frumusețea artistei fu bine apreciată; și, amestecată astfel de foarte tânără într-o societate de petrecăreți corupți, ea îndură, în promiscuitatea anticamerelor, destule îmbrățișări necurate. Când ajunse la rândul ei la vârsta la